

EK: Sosyal Bilimlerde Paradigmalar, Hermeneutik ve Kavramlar

Yukarıda yer alan yazıda, sözcüklerin anlamlarının, dolayısıyla kavramların sabit olup olmadığı ile ilgili tartışmaların bulunduğu ve bunun sosyal bilimlerde tartışma konusu olduğu ifade edilmiştir. Aşağıda hem söz konusu tartışmalar ele alınacak hem de ilgili yazının dayandığı epistemolojik ve ontolojik temeller ortaya konulmaya çalışılacaktır.

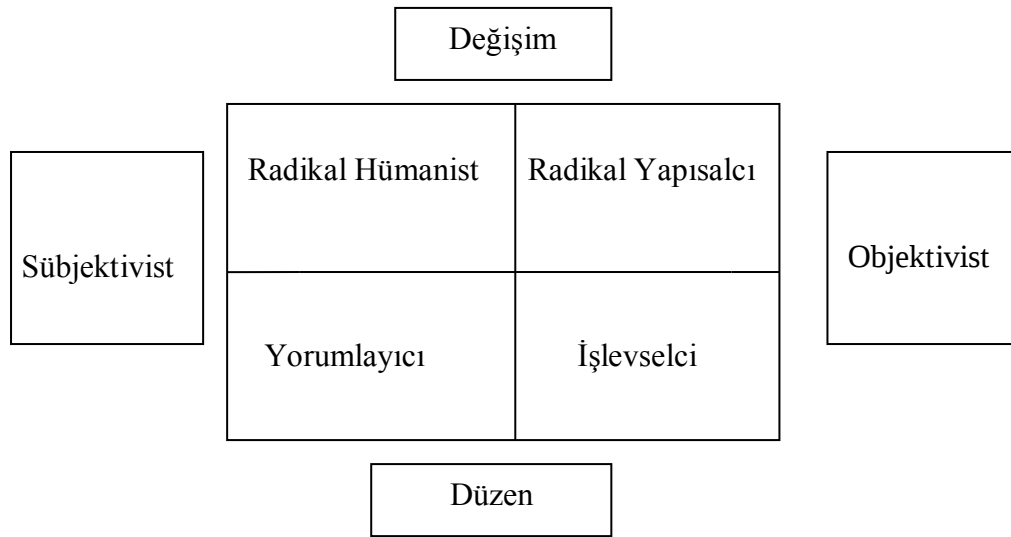
Bu çerçevede ilk olarak sosyal bilimlerdeki paradigmalar sosyoloji temel alınarak ortaya konulmaya çalışılacaktır. Farklı epistemolojik ve ontolojik kabullere dayalı paradigmaların incelenmesinin, sosyal bilimcilerin aynı konuda niçin çok farklı gerçeklik iddiaları öne sürdüklerini anlamamıza yardım edeceği düşünülmektedir. Daha sonra, yorumlayıcı paradigma altında yer alan hermeneutiğin dayandığı ontolojik ve epistemolojik temeller ile bunun pozitivizme yönelttiği eleştiriler Dilthey temel alınarak işlenmiştir. Burada hermeneutiğin mahiyeti ve uygulanma alanı ile ilgili tartışmaların bulunduğunu belirtmek gerekmektedir. Bu yazının bakış açısının net olarak ortaya konulması bakımından hermeneutik ile kastedilenlere aşağıda yer verilmiştir;

- Temel olarak hermeneutik yeniçağa kadar İncil tefsiriyle uğraşan bir disiplin olmuştur ve İngilizce konuşan ülkelerde hala bu şekilde anlaşıldığı söylenebilir.
- Hermeneutik romantik dönemde Schleiermacher tarafından seküler eserlerin yorumlanması olarak yöntemleştirilmiş. Edebiyatçıların hermeneutik ile temel olarak romantik hermeneutiği kastettiği söylenebilir.
- Bu yazıda temel alınan hermeneutik, tarihselci okula mensup Dilthey tarafından toplum bilimlerinde bir yöntem olarak epistemoloji temelli ele alınmıştır. Sosyologların hermeutik ile Dilthey ve Derrida'yı kastettiği söylenebilir.
- Hermeneutik Heidegger'in elinde fenomenolojiyle eklemlenerek ontolojik temelli ele alınmıştır. Felsefeciler açısından hermeneutiğin Heidegger ve Gadamer (fenomenolojik hermeneutik veya felsefi hermeneutik) ile özdeşleştirildiği söylenebilir.

I. Sosyal Bilimlerde Paradigmalar

Paradigma, belirli bir dönemde bilim adamlarının önüne çözülmesi gereken sorular olarak konulan mevzular ile bu mevzuların incelenmesinde kullanılacak araç, teknik ve metotların bütünlüğüne gönderme yapan bir kavramdır. Tarihe bakıldığında, paradigmaların her dönem ve çağda değişiklik gösterdiği görülmektedir. Hatta, dönem ve çağların paradigmalar bazında tanımlandığı da söylenebilir. Bu bakımdan her bir paradigmanın gerçekliği ve bunu bilmeye yönelik bilimin tanımı, sorunları, metotları farklılık gösterir. Aynı zamanda gerçekliğin tanımının dünyanın, yaşama bakışın öznel bir uzantısı olduğu dikkate alındığında her bir paradigmanın aynı zamanda bir dünya, yaşan görüşü olduğunu belirtmek gerekmektedir. Günümüze geldiğimizde, toplumsal gerçekliğin mahiyeti ile ilgili sosyal bilimlerde ve özellikle sosyolojide dört ana paradigmanın olduğu görülmekte olup bunlara aşağıda yer verilmiştir.

Şekil-1 : Paradigmalar

Hümanist, yapısalcı, yorumlayıcı ve işlevselci olarak isimlendirilen paradigmaların her birinin kendine özgü ontolojisi, epistemolojisi, insan doğası görüşü ve metodolojisi bulunmaktadır. Bu çerçevede, bu tabloda yer verilen paradigmaların konumlandırılmasına ilişkin açıklamalara aşağıda yer verilmiştir.

Ontolojik bakımdan paradigmalar realist ve nominalist olarak iki kampa ayrılmaktadır. Realistler, sosyal dünyanın insan zihni dışında bağımsız, ampirik olarak gözlemlenebilecek somut yapı ve varlıklardan oluştuğunu kabul ederler. Buna karşın nominalistler, sosyal

olayların insan zihnine dışsal olduğunu kabul etmekle birlikte, bunların isim ve kavramlardan daha fazla bir şey olmadığını ileri sürerler. Dolayısıyla nominalistler, sosyal dünyada somut, gerçek yapıların olmadığını; ancak olaylara takılmış kavram ve isimlerin bulunduğunu savunurlar.

Tablo 1: Paradigmaların elementleri

	İşlevselci	Yapısalcı	Hümanist	Yorumlayıcı (solipsizm, fenomonoloji, hermeneutik)
Ontoloji (gerçekliğin mahiyeti)	Realist (objektivist)	Realist (objektivist)	Nominalist (subjektivist)	Nominalist (subjektivist)
Epistemoloji	Pozitivist	Pozitivist	Antipozitivist	Antipozitivist
İnsan doğası	Deterministik	Deterministik	İradeci	İradeci
Metodoloji	Nomotetik	Nomotetik	İdeografik	İdeografik
Vurgulanan konu	Düzen	Radikal değişim	Radikal değişim	Düzen
Açıklamaya çalışılan konu	Statüko, sosyal düzen, sosyal entegrasyon, dayanışma	radikal değişim, özgürleşme, potansiyeller –yapısal çatışmalar, tahakküm biçimleri, çelişkiler ve mahrumiyete vurgu	Radikal değişim, tahakküm biçimleri, özgürleşme, mahrum bırakılma ve potansiyeller	Statüko, sosyal düzen, konsensus, sosyal entegrasyon, uyum, dayanışma gerçekleştirme

Epistemoloji açısından bakıldığında ise paradigmalar pozitivist ve anti-pozitivist olarak iki kampa ayrılmaktadır. Pozitivist yaklaşım, sosyal dünyadaki olayları oluşturan elementler arasındaki neden sonuç ilişkisi ve düzenlilikleri tahmin etme ve açıklama üzerinde durmaktadır. Dolayısıyla hipotezlerin kurulması, bunların doğrulanması veya yanlışlanmasına dayalı ampirik yaklaşım pozitivistin temelini oluşturmaktadır. Sosyal dünyanın göreceli olduğunu savunan anti-pozitivist yaklaşım ise bu dünyanın ancak eyleyen öznenin bakış açısından anlaşılabilirliğini savunur. Dolayısıyla hermeneutiğin de dahil olduğu anti-pozitivistler, bağımsız olarak olayları gözleyip nesnel yargılara vardığı iddia edilen pozitivist yaklaşıma karşı durur. Bilimin nesnel bilgi sağlama iddiasını reddeden anti-pozitif görüş için önemli olan pozitivist tarzda olayların açıklanması değil, eyleyen öznenin sosyal olayları nasıl anlamlandırdığıdır.

İnsan doğasına gelindiğinde, burada yine ikili bir ayrım ile karşılaşmaktadır. İnsan doğasına belirlenimci-deterministik yaklaşım, insanın sosyal hayatta çeşitli sabit yapılar tarafından çevrildiğini, dolayısıyla tüm insan eylemlerinin çevre veya durumlar tarafından belirlendiğini benimser. İradeci yaklaşım ise insan iradesinin kendi eylemlerini belirleyici olduğu, dolayısıyla insanın önüne konan sabit toplumsal yapıları aşabileceğini savunur.

Metot açısından bakıldığında, yasalara göre ele açıklama peşindeki nomotetik yaklaşım, toplumsal bilimlerde de doğa bilimlerinde uygulanan metot ve araştırma tekniklerinin kullanılmasını içermektedir. Dolayısıyla bu metot, toplumsal alanda da bilimsel test ve modellemelerin kurularak bunların veriler aracılığıyla sayısal olarak doğrulanmasını gerektirmektedir. İdeografik metot ise eyleyen öznenin düşünce dünyasına girmeye yardım edecek, onun gündelik yaşamının içerisine katılmaya olanak sağlayacak araçların kullanılmasını kapsamaktadır.

Dört başlık altında toplanan her bir paradigmanın içinde de ontolojik, epistemolojik ve metodolojik açıdan aşırı uçlar ve bu aşırı uçlar arasında konumlananlar bulunmaktadır. Dolayısıyla fraksiyonlarla birlikte sosyal bilimlerde 15'in üzerinde alt paradigma bulunduğu söylenebilir. Bu bakımdan sosyal bilimlerde yaşama ve toplumsal gerçekliğe çok sayıda bakış, algılayış ve sunuş tarzı olduğunu belirtmek gerekmektedir. Bunun bir zenginlik olarak değerlendirilmesi mümkün olmakla birlikte, 1950'lerden itibaren paradigmlar arasındaki iletişim ve tartışmanın kaybolmuş olmasının hem sosyal bilimler hem de toplumlar için tabiri caiz ise felaket olduğunu belirtmek gerekmektedir. Öyle ki; hali hazırda her bir paradigmada çalışan bilim adamları kendine özgü bir grup oluşturmakta, diğer paradigmların görüşlerine kulaklarını tamamen tıkayarak kendi görüşlerini genel geçer yasalar olarak sunmaktadır. Hatta günümüzde bilim adamlarının "epistemolojik cemaat"ler şeklinde örgütlenerek diğer paradigmalardan ayrıldıkları gibi kendi içlerinde paradigmanın esaslarının çiğneyenleri aforoz ettikleri ("epistemolojik kilise") dile getirilmektedir. Bununla birlikte, tarihsel konjenktüre göre bir paradigmanın her zaman için dominant durumda olduğu ve toplum üyelerinin bu paradigma açısından dünyaya baktığı söylenebilir.

Son 150 yıllık dönemde pozitivist yaklaşımın, dolayısıyla işlevselci ve yapısalci paradigmların hakimiyeti söz konusu olmuştur. Pozitivist paradigma, sosyal olayları ampirik olarak inceleyip açıklarken, söz konusu olayların genel-evrensel olduğunu savunmakta,

dolayısıyla olayların anlamını da bu çerçevede sunmaktadır. Pozitivizmin Aydınlanma hareketinin bir sonucu olarak ortaya çıktığı söylenebilir. Aydınlamaya inanan iki dünya görüşünden liberal yaklaşımın işlevselci, sosyalist düşüncenin yapısalcı yaklaşımları pozitivist paradigma içinde yer almaktadır. Pozitivizmin temel amacı, gerek doğa bilimlerinde gerekse sosyal bilimlerde olaylar arasındaki neden sonuç ilişkisinin, düzenliliklerin bulunması ve açıklanmasıdır. Aslında, günümüzde tek bilimden bahsedilmektedir. Bu da pozitivist bilim felsefesidir. Pozitivist bilim felsefesinin altında ise iki tür bilimden; doğa bilimleri ve toplumsal bilimlerden bahsedilir. Bununla birlikte, bu tek bilim çatısı altında toplum bilimleri, doğa bilimlerine göre konumlanır. Başka bir ifade ile, doğal gerçeklik ile toplumsal gerçeklik aynı niteliğe sahip olarak görülür ve toplumsal gerçekliğin açıklanmasında da doğa bilimlerine özgü tekniklerin kullanılması gerekir. Bu bakımdan pozitif yaklaşım toplumsal olayların doğa bilimlerinde olduğu gibi kesin nedensellik bağı içerisinde açıklanabileceğini öngörür. Modern iktisat ve rekabet hukuklarının teori ve kavramlarını da bu çerçeve içinde değerlendirmek mümkündür. Bu açıdan yukarıda da değinildiği gibi, olayların zaten açıklandığı ve genel –geçer, evrensel bir şekilde sunulduğu pozitivist paradigmanın içinden kartel olayı ve kavramı ile ilgili yeni bir şey söyleme imkanı pek bulunmamaktadır.

Pozitivist bilim felsefesinin karşısında ise, hermeneutiğin de bağılı bulunduğu tarihselci bilim felsefesi bulunmaktadır. Pozitivist yaklaşımda sözcüklerin anlamlarının genelleştirici-evrenselleştirici bir şekilde verilmesi nedeniyle kartel kavramının tarihi ve anlam değişikliklerinin ancak hermeneutik ile ele alınabileceği hususuna yukarıda da değinilmiştir. İbn-i Haldun'un ilk temsilcisi olduğu, ancak Alman romantizmiyle tekrar gündeme gelen ve Herder ve Schlegel ile devam eden hermeneutiğin en etkili temsilcisi Dilthey (1833-1911) olmuştur. Aşağıda, hermeneutik bakış açısının ortaya konulması ve pozitivizme göre konumunun belirlenmesi amacıyla tarihselci bilim felsefesinin modern bilim felsefesine yönelik eleştirilerini ve kendi özgün duruşunu Dilthey'nin düşünceleri baz alınarak incelenmesinin yerinde olacağı düşünülmektedir.

II. Tarihselci Bilim Felsefesi

Tarihselci bilim felsefesi, tikelci felsefe içinde yer almaktadır. Pozitivizmin dayandığı evrenselci felsefe ile tikelci felsefenin karşıtlığına aşağıda kısaca yer verilmiştir.

Evrenselci - tikelci felsefe karşıtlığı

En yaygın tanımına göre felsefe; varlık, doğa, insan, toplum, ahlak ve estetik üzerine genel ve soyut kavramlarla sürdürülen teorik bir sorgulama ve evrensel bir açıklama çabasıdır. Bu tanım aslında felsefeye Antik Çağda yüklenen ve Batı düşüncesine egemen olan “evrenselci” düşüncenin bir özetini yansıtmaktadır. Evrenselci düşüncenin yanında şüpheci, sofist ve nominalist, romantik, irrasyonalist düşünceler bulunsa da bunların etkilerinin hep cılız kaldığını belirtmek gerekmektedir. Platon’un en büyük temsilcisi olduğu evrenselci yaklaşıma göre; felsefenin amacı ezeli-ebedi değişmez evrensel bilgiyi, yani tümel bilgiyi elde etmektir. Tikelin bilgisi gelip geçici olduğundan buna yönelik bilgi faaliyeti evrenselci felsefede aşağı görülmüş ve böyle bir etkinlik felsefenin dışında sayılmıştır. Plato, görünen şeylerin hep değiştiğinden bahisle, tümelin bilgisinin yalnızca düşünme yoluyla (rasyonalizm) bulunabileceğini ileri sürerek gözleme dayalı bilgi anlayışını (ampirizm) reddetmiştir. Başka bir ifade ile Plato, tümelin-evrenselin tasarımına ampirik alanda değil, ancak rasyonel alanda sahip olacağımızı belirtmiş ve tümele/evrensele “rasyonel olarak düşünülmüş gerçeklik anlamında “idea” adını vermiştir. Bu bakımdan her tümel aslında gerçekliği mantıksal-rasyonel yoldan soyutlayan bir düşünme tarzının ürünü olarak karşımıza çıkmaktadır. Plato’nun her şeyi teorik etkinlik kapsamında genel kavramlara dayanarak açıklama yönteminin günümüze kadar Batı düşüncesinin en belirleyici özelliği olduğu söylenebilir. Bütün sorunların bir yerlerde doğru yanıtlarının olduğu ve bütün yanıtların birbiriyle ilkece bağdaşabilir ve uyumlu olduğu; bu çerçevede mutlak bilginin olduğu, buna kesin bir mantıkla ulaşılabileceği ve buna dayanarak dünyayı düzene koymanın ve bir tür akılcı düzen yaratmanın olanaklı olduğu düşüncesi Batıda her zaman egemen olmuştur (Nitekim “Üniversite” (universitas) bu evrenseli bulma idealinin bir uzantısıdır).

Evrenselci felsefenin karşında bulunan “tikelci felsefe”, mantıkta geçerli tümel-tikel terimlerinin, felsefe ve bilim söz konusu olduğunda genel (evrensel) ve tekil olarak kullanıldığına dikkat çeker ve bu ayrıma dayanarak, “genel”in yalnız zihinsel tasarımına sahip olacağımızı, bu genelin gerçek dünyada karşılığının olmadığını ileri sürerek evrenselci yaklaşıma karşı çıkar. İnsan zihninin, mantığın bir ürünü olan evrenselliği gerçek dünyada aramak boşunadır. Tümel, evrensel diye bir şey vardır ama o sadece ve sadece düşüncede, mantıksal düşünce tarzında bir tasarım olarak vardır, reel dünyada bir gerçekliği yoktur; o sadece nesne gruplarına, kümelerine bir ad olsun diye verilmiştir (nominalizm).

Tikelci felsefe, evrenselci felsefenin dayandığı “açıklama” yöntemini eleştirir. “Açıklama”yı, tikellerin tümeller altında toplanması ve tekillerin bu tümellere göre anlamlandırılması olarak tanımlamak mümkündür. Bu bakımdan, Antik çağdaki rasyonalist düşüncenin açıklama yöntemi, akılla kurulan tümellerin altına tikelleri yerleştirmeye dayalı tümdengelim yöntem iken; modern dönemdeki açıklama yöntemi gözleme dayalı olarak tikellerin ortak özelliklerinden tümellere varma ve sonrasında dönüp tikelleri bu tümeller altında değerlendirmeye dayalı tümevarım olmuştur. Dolayısıyla gerek modern çağ, gerekse Antik ve Ortaçağda felsefe ve biliminin temel amacının tümelleri bulmak olduğu; bunlar arasındaki anlaşmazlığın bu tümellerin nasıl bulunacağı (düşünme/gözlem; rasyonalizm/ampirizm) hususunda çıktığıdır. Her iki yaklaşımda da tikel olan tümelin altında konumlandırılmış ve anlamı tümelin anlamına bağlı kılınmıştır. Tikelcilere göre, tümel hiçbir şekilde tikellerden hareketle kendisine ulaşılabilir bir şey değildir; o ancak zihinsel olarak tasarımına sahip olacağımız bir fikirdir. Şöyle ki; hiçbir genel kavram, hiçbir tümel nesnesi ile örtüşmez; çünkü onun örtüşebileceği türden algılanabilir bir evrensel nesne yoktur. Kavramlar zihnen oluşturulmaları nedeniyle aynı kavramın hakkında geliştirildiği nesne durum ve ilişki arasında her zaman uyumsuzluk vardır.

Tikelci felsefeye göre Batı düşüncesinin en büyük hatası, mantığı gerçek hayata uygulamak olmuştur. Şöyle ki; mantık kuralları (özdeşlik, çelişmezlik ve üçüncü halin imkansızlığı, yani doğru ve yanlış dışında arasında üçüncü bir terimi dışlama) akıldadır ve tarihsel olarak değişir; bunlar doğanın değişmez gerçeklikleri değildir. Batı düşüncesinde mantıksallık akla uygunlukla öylesine özdeşleştirilmiştir ki, giderek bu ikisi eşdeğer sayılmıştır. Tikelci felsefe, tümelci mantığın Batıya özgü bir zihniyet olduğu savını diğer toplumlardaki mantığı göstererek desteklemektedir. Örneğin Uzakdoğu kültüründe, Hindistan’da, Çin’de Sümerler’de Babil ve Mısır’da mantığın evrenselci değil, tikelci türüne rastlanır. Paradoks mantığı üzerine kültürlerini inşa eden bu toplumlarda tümelin, yani genel kavramın farkında olunmakla birlikte ona düşünme ediminde ve yaşam pratiğinde bilinçli olarak yer verilmez. Paradoks mantığında her şey her şeyle tekil ve birebir ilişki içindedir ve her şey hem kendisi hem de başka bir şey olabilir; yani her şey hem özdeştir hem de karşıttır. Salt özdeşlik fikrine, akılda olsun olmasın, yer yoktur. Batı düşüncesinde özcü, yani dilde bir sözcükle ifade edilen her varlığın gerçek bir varoluşu ve bu varoluşun zaman içinde hiç değişmeyen bir yönünün olduğu kabulünün temeli Batı dillerinin özelliğine dayandırılmaktadır. Heidegger “*bizim batılı dillerimiz, her biri kendi tarzında olmak üzere, metafizik düşünme dilleridir... batı dillerinin yapısının kendi içinde özel bir metafizik markasıyla ve bu nedenle onto-theo-logic’le*

işaretlenmiş olup olmadığı ya da bu dillerin başka ifade imkanları ortaya koyup koymadıkları sorunu çözülmemiş bir sorun olarak duruyor olmalıdır... küçücük “is” (-dır) sözcüğü dilimizin her yerinde kullanılır ve Varlığın açık şekilde görülmediği yerde bile Varlık’tan söz eder, Varlık’ın bütün bir kaderini içerir” derken öznelarası zeminde aslında varlığı ve gerçekliğinden emin olmadığımız, hatta bu konuya kafa yormadığımız konularda dahi sanki mutlak bir gerçeklik varmışçasına düşünüp konuştuğumuzu düşünür. Heidegger’e göre Batı dilleri *onto-theo-logic*, yani ontolojik, teolojik, mantıksal yönelime sahip olup, belirli metafizik ve *onto-theo-logic* hedeflerin gerçekleştirilmesi yönünde kullanıldığı için böyledir. Bu bakımdan Batı dilleri, Heidegger’e göre, Batının özel düşünme tarzından türemiş olup, tersi, yani bu özel düşünce tarzının dilden türemesi söz konusu değildir.

Hermeneutik, tikelci felsefe içinde yer alan tarihselci bilim felsefesinin bir disiplini olup en önemli temsilcisi Dilthey’dir ve bu disiplinin pozitivistlik göre konumlandırılması, bu çalışmada benimsenen görüş açısının ortaya konulması açısından önemlidir. Bu bakımdan, tarihselci felsefesinin pozitivistliğin temelini oluşturan Yeniçağ felsefesinin epistemolojisi ile doğa bilimlerinin tekniklerinin sosyal bilimlere uygulanmasına yönelik eleştirileri Dilthey’nin düşünceleri baz alınarak aşağıda özetlenmiştir. Burada zaman zaman, Dilthey’nin kullanımı doğrultusunda sosyal kelimesi yerine kültür ve uygarlık anlamlarını içeren “tinsel” kelimesi, bu alanı inceleyen sosyal bilimler yerine de “tinsel bilimler” kelimeleri kullanılacaktır.

Tarihselci okulun modern epistemoloji eleştirisi

Evrenselci bilim felsefesinin, Descartes’ın özne-merkezli rasyonalist epistemolojiyle empirizmin deneyci epistemolojilerinin bir karışımı olarak belirlendiği ve 19. yüzyıl pozitivistlik ile en yaygın biçimine kavuştuğu söylenebilir. Tarihselci bilim felsefesi, Bacon ve Descartes ile başlayan modern evrenselci felsefenin bilginin mahiyetini ve olanaklarını, dolayısıyla bilimin ne olduğunu ele alan epistemolojisinin yapay ayrımlar üzerine kurulduğunu ileri sürer. Tarihselci Okul, Avrupa’nın bilim zihniyetinin kökenlerini Eski Yunan’da bulmaktadır. Eski Yunan düşüncesine göre (Parmenides ve Platon baz alınarak), gerçek bilgi hiç değişmeyen bilgisidir (hakikat) ve buna ancak salt düşünme edimiyle (akıl-rasyonalizm) ulaşılabilir. Bilim ise bu salt düşünme etkinliğidir. Buna göre, tarihsel-toplumsal olaylar ile doğa olayları değişken olduğu için bunlar hakkında genel-geçer bir bilgi verilmesi olanaklı değildir. Bu düşünceye göre, hakikat idelerde gizlidir. Gerçek bir varoluşu bulunan bu evrensel idelerin mahiyeti bilinirse erdemli yaşam ve toplum düzeni mümkün olur

(realizm). Eski Yunan düşüncesinde doğa ise, toplumsal hayatın bir uzantısı olarak ve kendi içinde bir amaç taşıyan varlık olarak düşünülür.

Tablo-2: Epistemolojik kollar

	Eski Yunan (rasyonalizm)	Ampirizm	Kant	Pozitivizm (Olguculuk)	Tarihselci okul (Hermeneutik)
İnsan tanımı	Akıllı	Akıllı	Akıllı	Akıllı	-Duygulu -İstençli -Akıllı Yönelimsel
İnsanın motifi	Bilmek için bilmek ister	Yapabilmek için bilmek ister	Yapabilmek için bilmek ister	Yapabilmek için bilmek ister	(bilme ediminde amaç vardır) Tarihseldir.
Bilinç	-	Önce kendini, sonra dış dünyayı bilir. Her şeyden önce vardır. Mahiyetini açıklamaz	Önce kendini, sonra dış dünyayı bilir. Her şeyden önce vardır. Mahiyetini açıklamaz	Önce kendini, sonra dış dünyayı bilir. Her şeyden önce vardır. Mahiyetini açıklamaz	Bilinç, yaşam içinde ortaya çıkar. Yaşam içinde kendini ve dışarıyı bilir. Yaşamı öncelemez. Akıl tarihseldir.
Akıl	Bilgi doğuştan insan beynindedir. Mutlağın bilgisi düşünce yoluyla hatırlanır.	-Tarihüstü -Teorik akıl	-Tarihüstü -Teorik akıl	-Tarihüstü	Tarih tarafından tutuklanmıştır, koşulludur. -Teorik ve pratik akıl (praxis)
Bilimin amacı	Özcü-evrenselci Açıklama	Özcü-evrenselci Açıklama. Yasalar	Özcü-evrenselci Açıklama. Yasalar	Özcü-evrenselci Açıklama. Yasalar	Nominalist-Tekil Tekil olanı anlama
Bilimin metodu	Salt düşünme	Gözlem (duyumlar)	Gözlem-deney (duyumlar)	Gözlem-deney (duyumlar)	Tarihsel gözlem (duyumlar, empati)
Bilimsel bulguların niteliği (odaklanan konu)	Değişmeyen, mutlağın bilgisi. Hakikat	Görünenin, değişenin bilgisi. Hakikat bilinmez. Duyumlanan şey gerçeğin	Görünenin, değişenin bilgisi. Akıl gerçekliği inşa eder. Hakikat bilinmez	Görünenin, değişenin bilgisi. Hakikat bilinmez	Sosyal olayların kendisi inşadır. Bilim, insanın tekrar inşasıdır. Hakikat bilinmez.

		görünüşünü tam olarak yansıtır.			
Ontoloji	Metafizik Realist	Ampirik Realist	Ampirik Realist	Ampirik Realist	Nominalist
Nesne-özne ayrımı	Yok	Var	Var	Var	Yok
Mantık ilkeleri	3 (özdeşlik, çelişmezlik, 3. halin imkansızlığı)	3 (özdeşlik, çelişmezlik, 3. halin imkansızlığı)	1 (çelişmezlik)	3 (özdeşlik, çelişmezlik, 3. halin imkansızlığı)	Yok. Mantık ilkeleri tarihseldir.
Mantık değerleri	Doğru-yanlış	Doğru-yanlış	Doğru-yanlış	Doğru-yanlış	Yok. Göreceli (ancak nesnel)
Tarihe yön veren ideler (logos)	Kozmos	Klasik ampimizmde yok	İlerleme (özgürlük)	İlerleme	Yok
Doğanın konumlanması	Teleolojik. Organik, toplumun uzantısı	Mekanik- araçsal, öteki (tehlikeli, kontrol altına alınması gereken)	Mekanik- araçsal, öteki (tehlikeli, kontrol altına alınması gereken)	Mekanik- Araçsal, öteki (tehlikeli, kontrol altına alınması gereken)	-

Ortaçağ boyunca Avrupa'ya hakim olan ve Hristiyan teolojisi tarafından da benimsenen bu epistemolojik ve ontolojik düşünce, Bacon'ın bilginin güç olduğunu, bu bilginin gözlem yoluyla elde edilebileceğini ileri sürmesiyle değişmeye başlamıştır. Antik çağda hüküm süren “bilmek için bilmek” anlayışını “yapabilmek için bilmek”e dönüştüren Bacon, bilim etkinliğinin salt rasyonel olarak süremeyeceğini, bu etkinliğin deneyime (duyular) dayanması gerektiğini ileri sürer. Artık görüşlerin arkasındaki gerçekliği aramak yerine, doğadaki oluşlar izlenmeli ve buradan yasalar çıkarılmalıdır. Bacon'ın izinden giden Hobbes da, maddenin atomlardan oluştuğunu, doğanın mekanik bir işleyişe sahip olduğu, dolayısıyla doğadaki nedenselliklerin keşfedilerek araçsallaştırılması gerektiğini savunmuştur. Bu bakımdan, Bacon'ın temsilcisi olduğu ampimizmi evrenin yapısı ve özellikleri üzerinde sahip olduğumuz tüm bilginin deneyden çıktığı, bilginin algı yoluyla edinilmiş malzemenin (verinin) insan zihni tarafından işlenmesi sonucu olduğu inancı olarak tarif edebiliriz.

Bacon'la birlikte bilim felsefesi alanında rasyonalist – ampirist kavgasının başladığı söylenebilir. Bu kavgada ilk etapta ampirizm bilimsel alanda temel olarak neye dayanılacağını ortaya koyamamıştır. Doğaya yönelik ve bilim anlayışındaki bu değişikliğin alt yapısını oluşturan isim ise bilinç felsefesinin kurucusu olan Descartes olmuştur. Yeniçağ felsefesinin temeli olan bilinç felsefesi, insan bilinci ile maddeyi-dış dünyayı karşı karşıya getirerek ilkinin bilen (özne), ikincisini de bilinen (nesne) konumuna yerleştirmiştir. Dolayısıyla özne, sahip olduğu bilinç ile hem kendisini (aklını) hem de kendi dışında kalan dünyayı kesin olarak bilir. Bu bakımdan, Antik çağ ve Ortaçağın nesneye öncelik tanıyarak onu öznenin önüne alan ontolojik yaklaşımı yerini Descartes ile birlikte öznenin bilme imkanlarını araştıran epistemoloji bırakmıştır. Bu düşüncede öznenin, nesnesinin dışında ve nesneden bağımsız, kendi bilme yetileriyle nesneden gelen duyumları işleyerek bilgi ürettiği ve tüm bunları kendi özerk konumundan hareketle gerçekleştirdiği kabul edilir. Bilinç felsefesini savunan ampiristlere göre özne dış, dünyayı gözlemleyerek gerçekliğin bilgisine doğrudan ulaşabilir. Bu bakımdan, 17.yyda batılı insanın evrenin mantıksal yapısı bulunduğuna inandığını ve onun gözünde gerçeğin düzeninin zihninin düzeniyle örtüştüğünü söyleyebiliriz. Bu inanışa göre, gerçeklik dünyası ile düşünce dünyası birbirine karşılık veren, birbiriyle doğrudan bağlantılı iki kosmosdur ve düşünce kesintisiz ve doğru olarak gerçekliği bütünüyle seyredebilir. Ancak bu inanışta insan zihninin saf halinin, yani matematiksel aklın kastedildiğinin altı çizilmelidir.

Rasyonalizm ve ampirizm arasındaki kavgayı, her ikisini de harmanlayarak açıklarını kapatarak uzlaştırmaya çalışan Kant ise, aklın gerçekliğin bilgisine duyumlar yoluyla doğrudan ulaşamayacağını, bilme olayının duyumların insan aklında doğuştan bulunan kategoriler yardımıyla düzenlenerek gerçekleştiğini savunmuştur. Bilinç felsefesi içinde kalan Kant'a göre, akıl dış dünyayı doğrudan algılamaz; gerçeklik dış dünyadan alınan duyumların akıldaki belirli kategoriler vasıtasıyla inşa edilir. Bu çerçevede, dış dünyanın hakikatinin ne olduğunu bilemeyiz; ancak onun uzam ve zaman içindeki görünüşü hakkında bilgi sahibi olabiliriz.

Gerek ampiristlerin gerekse Kant'ın epistemolojisi doğa bilimleri dikkate alınarak kurulmuştur. Her ikisinde de sosyal olaylar (ahlak, ekonomi, tarih, siyaset vs.) bunun dışında bırakılmıştır. Bununla birlikte Comte'un, doğa bilim metodlarının sosyal hayata uygulanarak sosyal hayatı düzenleyen kuralların bulunması ve toplumların bu kurallara göre yönetilmesi fikri çerçevesinde yeni bir sosyoloji (sosyal pozitivizm) yaratma ülküsü, sosyal bilimlerin de doğa bilimlerine göre konumlanmasına yol açmıştır. Bu çerçevede pozitivizm, 19.yy'ın ikinci

yarısında doğa bilimlerindeki hızlı gelişmelerden etkilenerек toplumu da doğabilimsel yöntemlerle ele almaya çabalayan bir toplumbilim kurma denemesine girişmiştir. Bu toplumbilim, mekaniğin doğabilimleri için bir temel oluşturması gibi, toplumla uğraşan disiplinler (ekonomi, hukuk, siyasal bilimler vd.) için baz oluşturacak temel bilim olacaktır.

Bilimin bu kısa tarihine bakıldığında, Parmenides'ten bu yana tanımı ve yöntemleri değişmesine rağmen bilim bir şeyi araştırdığında sabit ve durağan bir somutluğu arama amacındadır. Bu Parmenides ve Plato'da hiç değişmeyi düşünce bulma şeklinde ortaya çıkarken, Aristoteles'ten bu güne devingen şeyde, o şeyin hareketiyle değişmeyen ve devinim sırasında kalıcı olanı (öz-essentia) bulmaya dönüşmüştür (özcülük-essentialism). Şeylerin “öz”ünü onların doğaları olarak gören ve olarak nitelenen bu yaklaşımın sabit ve değişmez olanı bulma çabası pozitivism ile zirveye ulaşmıştır. Pozitivistçi bir ağızla konuşmak gerekirse, doğalcı-özcü bu yaklaşımların “öz”ü, varlığın-gerçekliğin zaman içinde değişmeden “özdeş” kalabildiği düşüncesine dayanarak kökten zihinleştirilmesi, insan aklının mantığına tabi kılınmasıdır.

19. yüzyılın son çeyreğinde pozitivistler ve anti-pozitivistler arasında hararetli tartışmalar olmuşsa da pozitivist yaklaşım üstünlüğünü günümüze kadar devam ettirmiştir. Pozitivizmin bilginin kaynağını duyu verilerinde bulan temel bilgi görüşü (ampirizm) ve bu görüşe bağlı olarak deney, gözlem ve araştırmaya dayalı bilim anlayışı özellikle doğa bilimlerinin gelişmesiyle yaygınlık kazanmış, kabul görmüştür. Pozitivist bilim ve bilgi anlayışının belirleyici iki karakterinden söz edilebilir: i)insan bilgisinin kaynağı veridir; veri ise algılanabilir, gözlemlenebilir olan şey, yani olgudur, ii)veri yalnızca duysal izlenimlerin bir çokluğu olarak vardır ve bize belirli bir kurallar demeti (uzaya-zamana bağlı koordinatlar sisteminde) sunar. Bu bakımdan pozitivism yalnızca duysal etkilenimden, izlenimlerden yola çıkar; bu etkilenim ve izlenimlerin ardında bağımsız bir hakikatin olup olmadığı sorusunun ise cevaplanamayacağını ileri sürer. Genel olarak bakıldığında, pozitivism yaşamla ilgili bir pratik kaygıyı ve amacı içerdiği söylenebilir: tam ampirik bilgi ve bilim yoluyla doğaya egemen olmak ve toplum düzenini sağlama kaygısı ve amacı.

Pozitivism ile tartışmaya giren Tarihselci Okul ilk olarak modern bilinç felsefesinin dayanaklarından olan “bilinç” ve “ego” (ben) konseptlerini hedef alır. Öyle ki; modern epistemolojinin dayandığı bilinç felsefesinde, her şeyin farkında olan, aşkın ve tarihüstü bir mahiyet bahşedilen bilincin ne olduğu, nasıl olduğu açıklanmamıştır. Bilinç felsefesine göre

bilinç önce kendini (ego-aklı), sonrasında kendinin dışında kalan nesneleri bilir. Oysa bilinç ancak yaşama deneyimi ile, yani nesnelerle ilişki kurduktan sonra ortaya çıkan bir şeydir, dolayısıyla yaşama deneyimini, nesneyi tecrübe etmeyi önceleyemez. Bu bakımdan, modern felsefenin iddia ettiği gibi ilk önce kendini sonra dış dünyayı bilen bir bilinç hiçbir zaman mevcut olmamıştır. Öte yandan, yeniçağ felsefesinin dayandığı bilincin bütünlüğü (Ben özdeşliği) mefhumu da yanlıştır. Şöyle ki; “Ben”, zaman içinde değişmezlik ifade eden bir şey değildir, zamanın akışına rağmen sabit kalan bir “ben” yoktur. Yaşamımızın her anında kendimizden “ben” olarak söz etmemizin nedeni kendimize ait bir yaşamımız olduğu ve onun kendi içerisinde bir bütünlüğü ve tekliği olduğudur. Özne kendini hep geri dönüşler şeklinde algılar. Dolayısıyla “ben” dediğimiz şey öznenin tarihidir, hatıraların yekûnudur; gramatik “ben” ile tarihsel yaşamı ifade eden “ben”in birbirinden ayrılması gerekmektedir. Dolayısıyla yeniçağ felsefesinin dayandığı kurgusal ben bilinciyle, pratikteki “ben” bilinci arasında hiçbir ilgi bulunmamaktadır.

Bilinç felsefesinin dayanaklarını sorgulayan tarihselci okul, pozitivizmin dayanaklarından olan Kant’ın bilgi felsefesindeki özneyi hedef alır. Şöyle ki; Kant’ın bilen öznesi her zaman her yerde geçerli, tarihüstü kategoriler ile düşünür, yargıya varır. Özne-nesne ayrımına dayanan Kant’a göre öznenin salt akıllı, karşısındaki nesnenin görüngüsünü nesnel olarak kavrayabilir. Dilthey’e göre, Kant’ın bilgi kuramındaki “bilen özne” her türlü psikolojik ve tarihsel kimliğinden yalıtılmış bir akıl varlığıdır. Bu felsefe insanı sadece bir akıl varlığı mertebesine indirgemıştır; Kant’ın tanımladığı akıl “teorik akıl”dır. Buna karşın, gerçek yaşamda insanın isteyen (irade), hisseden (duygu) ve amaçlar koyan yanı, akıl sahibi varlık olma yanından önce gelir. Bilinç durumunun sadece bilmeye indirgenmesi mümkün değildir. Bilincin salt bilme edimine indirgenmesini eleştiren Dilthey’e göre bilinç üç temel duruma göredir: bilme, his ve istenç. “İnsanın total kimliği” olarak tanımlanan bu bütünlüğün mahiyeti ise insan dünyaya geldikten sonra toplumsal yaşam içinde, yani kendi tarihselliği içinde oluşur. Bu bakımdan akıl, insanın total kimliğinden sadece birisidir. Bu akılcı yan, insanın total kimliğinden tam olarak sıyrılabilen, koparılabilen, kendi başına arı-saf olarak duran bir şey olarak düşünülemez.

İnsanın bilincinin yaşam deneyimi sonrasında ortaya çıktığını savunan Dilthey, Kant’ın yaşamı önceleyen genel-geçer düşünce kategorilerinin bulunduğu iddiasını reddeder. Bilinç her zaman için bir şeyin bilincidir ve modern felsefenin yaptığı gibi bilinç akla indirgenemez. Şöyle ki; bilinç (conscientia) etimolojik bakımdan aynı bilgi ve kanılara sahip kişiler

arasındaki danışma ve dayanışma hali anlamına gelmektedir. Kavramın Arapçadaki karşılığı olan “şuur” da danışma ve dayanışma anlamına gelmektedir. Gerçekten de bilinç, akılda veri olarak bulunan bir şey değil, öznel arası zeminde, sosyal ortamda; özetle gündelik yaşamda kurulan bir şeydir. Bu bakımdan, bilinç yaşamı belirlemez; aksine yaşam, kişinin geçmişi bilinci belirler. “Ben” ve dolayısıyla bilinç, ortak yaşam dünyasının bir ürünüdür ve bu dünyaya içinde yaşanılan çağa bağımlıdır; bilincin koşulları tarihseldir. İnsanlar her zaman insanlara özgü inanç, eğilim, değer, norm, kural, tasarım türünden şeylerin, yani kendi yaşamalarının ürünleri olan bu şeylerin yönlendirdiği bir insani ilişkiler ağı içerisinde ve her şeye bu yaşamın içerisinden bakarlar. Dilthey’e göre bilme- anlama edimi total insanın tüm totalitesiyle katıldığı bir edimdir; bu bakımdan aklın ve bilincin dünya yaşamından bağımsızlığı ve otorite konumu reddedilmelidir. Özet olarak, tarihselci felsefe, yeniçağ felsefesinin özne-nesne ayrımını ve öznenin bilincine atfedilen mutlaklığı ve öznenin aklına yüklenen tarihüstü düşünce kategorilerini reddeder.

Tarihselci bilim felsefesinin en önemli nosyonlarından biri de bilincin yönelimselliğidir. Yönelimsellik (niyetsellik-intentionality) insanın tüm eylemlerini ve bilme edimini önceleyendir; insanın tüm faaliyetlerini önceleyen bir niyetsellik vardır. Johann Gottlieb Fichte’nin vurguladığı gibi, yaşamımız derin düşünceli bilgiye dayanmamaktadır. Zira, gündelik yaşam, doğa veya nesneler üzerine çıkar gütmeyen bir derin düşünce ile başlamaz. Yaşam, eylemle başlar ve bilgi eylemlerimizin yöneldiği amaçları gerçekleştirebilmek için bir araçtır; bilgi ne yapacağını bilmektir. Bu bakımdan bilgi, Fichte için, bir inanç eylemidir. Ona göre, bilgi edilgen bir durum değildir, biz bildiğimiz için hareket etmeyiz; hareket etmemiz gerektiği için biliriz. Yaşam bize aracısız, ilk elden baskı uygulayan temel, radikal gerçektir; bilgi ise bağımsız, nesnel bir ütopya değil yaşamımızın bir iç işlevidir. Fichte ile aynı düşünceleri paylaşan tarihselci felsefe yönelimselliğin bağlı olduğu bir değer dünyası, ideoloji-dünya görüşü, perspektifi, düşünce tarzı ile bir zihniyeti olduğunu belirterek; bunlar değiştiğinde bilincin de değiştiğini savunur. Dolayısıyla, öznenin nesneyle bilişsel bağı modern felsefenin iddia ettiği gibi çıkarsız, saf bilgi edinmek için kurulmamıştır. Aristoteles’in belirttiği “bilmek için bilmek”, yani başka hiçbir niyet taşımayan bilme edimi gerçekleştirilemez. Dolayısıyla insan nesne ile saf bilgi için ilişki kuramaz, aradaki ilişki; insanın duygu, istenç ve niyetlerinden oluşan total kimliği ile nesne arasında kurulan ilişkidir. Bu bakımdan tarihselci okul gerçeğin; bir öznenin yaşam bağlarına açıldığı, gündelik yaşamına uzandığı kadarıyla anlam kazanacağını ve öznenin bunu içinde bulunduğu tarihsel dönemin özellikleri çerçevesinde anlayabileceğini ileri sürer.

Doğa bilimleri- Sosyal bilimler ayrımı

Dilthey, bilimlerin ayrımında doğal gerçeklik –tinsel gerçeklik ayrımından hareket eder. Ona göre bu iki gerçeklik alanı konu ve yöntem bakımından birbirinden farklı iki bilim grubunca araştırılabilir. 1-doğa bilimleri 2-tin bilimleri. Bir doğabilimi, doğal olayları inceler ve bu olaylar arasındaki ilişkileri nedensellik ve azlık çokluk (nicelik) yönünden açıklar, bu olaylar arasındaki değişmez ilişkileri saptamaya çalışır ve saptadığı bu ilişkilere “yasa” adını verir. Doğa bilimlerinin yöntemi açıklayıcıdır ve nedenselliği gerektirir. Doğa bilimlerinin incelediği olayların gerçekliğinin bulunduğunu ve bu bilimin sonuçlarının da geçerli olduğunu belirten Dilthey, her şeye rağmen doğa bilimlerinin temelini kültürel olduğunu, belirli bir dünya görüşüne dayandığını ve yaşamın içinden türediğini, dolayısıyla bu alanda nesnellik diye bir şeyin olamayacağını savunur. Burada uygarlık ve kültür kavramlarının içeriğinin Alman ve İngiliz kültür çalışmalarında farklı biçimlerde tanımlandığını belirtmek gerekmektedir. İngiliz kültür bilimcileri ekonomi, teknik ve bilimi “uygarlık” olarak ele alıp bunların nesnel ve dolayısıyla kültürden bağımsız olduğunu kabul ederken, Almanlar ekonomi, teknik ve bilimin de kültürel temele dayandığını, dolayısıyla uygarlık-kültür ayrımının yapay olduğunu ileri sürerler.

Dilthey’e göre, tarihsel açıdan bakıldığında Batıda doğa bilimleri her zaman kültüre bağlı olarak gelişmiştir. Modernlikle birlikte doğa; sadece zaman, mekan, kütle ve hareket bağıntılarında soyut yoldan kavranan bir alan haline indirgenmiştir. Önceden teleolojik bir bakışla yaklaşılan doğaya mekanik bakış açısının geliştirilmesi Avrupa’da belirli tarihsel şartlar altında gerçekleşmiştir. Başka bir ifade ile modernlik doğayı zihinsel boyutta yeniden inşa etmiştir. Günümüzde modern bilimi mümkün kılan, doğanın toplumun karşısına tehlikeli, bilinmez, karanlık bir alan olarak ötekileştirilerek konulması ve bu alanın araçsal bir hale getirilmesidir. Doğaya değişik bakış açılarının mümkün olduğu dikkate alındığında, modern bilimin bulgularının hakikat olarak kabul edilmesi olanaklı değildir; doğa bilimi sadece doğayı manipüle ederek insan çıkarı için kullanır, açıklayabilir; ancak onun ne olduğunu asla bilemez. Başka bir ifade ile, tüm bilim faaliyeti hep tekil kalan tarihsel koşullar altında , tarih ve toplum içinde ve o andaki değer ve idelerle bağlantılı olarak gerçekleşir, ve de hep yorum olarak kalır.

Dilthey, tüm bilimin deneye dayandığını kabul eder; fakat her türlü deneyin kökensel bağlamının ve bu bağlamın belirlediği geçerliliğin bilincimizin koşulları içerisinde bulunduğunun da altını çizerek. Her ne kadar doğa bilimleri nesnelliği sağladığı söylenen belirli yöntemlere bağlı çalışsalar da, bu yöntemler insanların kendi arasındaki uzlaşmalarına dayanmaktadır. Bu uzlaşım ise tam anlamıyla bilimi önceleyen sosyo-kültürel bir olaydır. Çünkü neyin araştırılacağına, hangi araştırma programının uygulanacağına ve daha genelinde bilimin ne olduğuna, hangi bilimsel kuramların benimseneceğine, hangi paradigmalarda kalınacağına bilim adamları önceden bir tür örtük veya açık sosyokültürel uzlaşım içinde karar vermektedirler. Bu uzlaşım ortamı ise doğrudan yaşam ve tarihsel koşullara bağlıdır. Dolayısıyla bilim ve onun dayandığı metotlar, felsefeler yaşamı (pratiği) öncelemez; tam anlamıyla yaşamın ürünüdür. Genellenmiş nesnel bir teörinin paradoksal olarak hevesle istenmesi dahi bilinci yönelimselliğini ortaya koymaktadır. Ek olarak doğa bilimleri her zaman faydacı bir tutumla çalışırlar; hiçbir zaman objektivist bir tutumla, bilmek için bilmek gibi bir tutumla çalışmazlar. Doğa bilimleri tarihini aydınlanma ve modernlikle başlayan ilerleme idesi ve doğaya egemen olma ülküsünden yalıtılmak mümkün değildir. Bu bakımdan, modern doğa bilimleri hiçbir zaman çıplak olarak doğayı gözlemleyemez, ancak tarih içinde gerçekleştirilen bu inşa içinden olaylara bakabilir ve bulduğu şeyler de bu inşa çerçevesini aşamaz.

Dilthey'ye göre, doğa bilimleri de dahil olmak üzere her türlü bilgi her tarihsel dönem ya da süreçte o tarihsel dönemin ya da sürecin tinselliğinin, düşünce dünyasının bir ürünüdür. Öyle ki, doğada aradığımız nedensellik ve mantık ilkeleri doğanın değil, kendi tarihsel aklımızın bir ürünüdür, bunlar tarihsel süreç içinde, yaşam pratiği içinde oluşmuştur. Örneğin Batı düşüncesi ve mantığı Batlamyuscu evren anlayışından Newtoncu evren anlayışına ve buradan da Einsteinci evren anlayışına geçmiştir. Son gelinen noktada ise kuantum fiziği Einsteinci yaklaşımı geçersiz kılmının yanı sıra evrene atfettiğimiz 3 temel mantık kuralının da aslında evrende bulunmadığını ortaya koymuştur (bakınız Grene, 2011). Tarihselci okula göre, mantığın evrenle ilgili olduğunun sanılması, mantıksal olanın gerçek kabul edilmesi felsefe tarihinin en büyük yanılgısı olmuştur. Öyle ki; mantık evreni doğrudan bilme aracı olarak kullanılamaz; mantık olsa olsa evren hakkındaki ifadelerin düzenlenme alanıdır. Bu bakımdan mantıksal doğrular evrensel doğrular değildirler. Kesinlik, zorunluluk, genel-geçerlik gibi nosyonlar evrenin değil, mantıksal önermelerin bir özelliğidir.

Sosyal (tinsel) bilimler:

Yukarıda ifade edildiği gibi, Tarihselci Okul doğa bilimlerinin araştırdığı konuların insan zihninden bağımsız bir varoluşa sahip olduğunu, bunlar arasında gözlem-deney yoluyla, her ne kadar tarihsel geçerliliğe sahip olsa da, nedensellik ilişkisi olarak algılanan ilişkiler kurulabileceğini kabul etmektedir. Fakat konu tinsel bilimlere geldiğinde, Tarihselci Okul bu alanı bir olgu dünyası, bir ampirik gerçeklik alanı olarak görmez. Bu alan bir anlam dünyasıdır, doğal bir olgu gibi açıklanmayı değil anlaşılmayı bekleyen bir dünyadır. Şöyle ki; tarihsel-toplumsal gerçeklik, sadece insana özgü bir gerçekliktir, doğada rastlanmayan bir amaç-eylem bağıntısına göre oluşan, insanın kendi için kurup içinde yer aldığı bir alan; tarihsel, sosyal olup bitmeler içinde insanı hem oluşturan, hem de insanın oluşturduğu bir şeydir. Olgusal açıdan bakıldığında, bir toplumdaki toplumsal gerçekliği, yaşam stilini belirleyen işaret ve simgelerin; ahlaksal, estetik, dinsel, politik ve ideolojik ilke ve normların doğada karşılığı yoktur. Üstelik bunlar büyük ölçüde akılcı ölçütlere değil, akıldışı (irrasyonel) motiflere bağlıdır. Öyle ki; tarihsel-sosyal olaylar bir defalık oluşlardır. Bunların doğada düzenli oluşları yoktur. Dolayısıyla genelleştirme yapılarak bunların açıklanması olanaklı değildir; biz sadece bunları anlamaya çalışabiliriz. Bu bakımdan toplumsal dünya tarihsel olarak her dönemde değişen insan yapısının, ekonomik düzenlerin, hukuksal ve politik uygulamaların; ilke, kural- normların ve fikirlerin yönlendirdiği bir dünyadır ve bu dünyadaki amaç-eylem ilişkisini nedenselci bir düşüncenin konusu yapabilmek için de önce bu amaçların anlaşılması, yani anlama yoluyla onların bir neden olarak saptanması gerekir. Bu bakımdan, sosyal bilimlerin ele aldığı konular ontolojik anlamda var olmadığından (nominalizm), nesne değildir; tam tersine bunlar teşekkül ettirilmiş yapay olgulardır. Bu bakımdan tarihselci okul, doğa bilimlerine ait araştırma tekniklerinin ve metotlarının sosyal alana uygulanamayacağını savunur. Şöyle ki; insanın kendi yaptığı ve sonradan da kendisini inşa eden bir gerçeklik mekanist-deterministik bir bilime başvurarak kavranamaz. Bireysel ve toplumsal yaşam pozitif anlamda çıplak bir nesne değildir. Teori kelimesinin seyretmek, temaşa etmek anlamına geldiği dikkate alındığında, kendimizin yapıp içinde yer aldığımız bir alanı teorileştirmek mümkün değildir. Dolayısıyla, pozitivizm gibi, gerçekliği-içeriği empoze edilmiş kavramsal yapılar aracılığıyla inşa eden bir düşünce tarzı sosyal bilimlerin yöntemi olamaz.

Sosyal olayları anlama edimi de aslında her zaman bir yanlış anlamadır. Şöyle ki; tarihte ne olup bittiğinin, değişik dönemlerde insanların hangi koşullar altında, ne türlü anlamlarla kendi tarihselliklerini-kültürlerini oluşturdukları hiçbir zaman yeterince bilinemez. Öte yandan,

olaylar arasındaki ilişkiler nedensellik açısından çok karışık olabilir. Ek olarak, araştırmacının kendisi, bugünün ilgi ve değerlerinin az ya da çok etkisinde olan bir kültürel donanıma sahiptir ve inceleme konusu karşısında kendi kültürel donanımından tam olarak sıyrılmaz; gözlemini yanlı ve görelî bir bakışla görür. Bu bakımdan araştırmacı, sosyal-tarihsel konulara eğilirken sisler arasındaki bir gerçekliğe bir de kendi buğulu gözlüklerinin ardından bakmak zorunda kalacaktır. Böylece elde edeceği bilgi de evrensel, genel değil; olası bir karakter taşıyacaktır.

Tarihselci okulun görüşü

Tarihsellik, insanın amaçladığı ve bu düşünce-amaçlar çerçevesinde gerçekleştirip yaşamını onlara göre düzenlediği her şeyin tarihsel olduğunu ve tarihsel kaldığını ifade eden bir terimdir. İnsan düşünce ve emeğinden çıkmış her şeyin sonlu, geçici olduğu düşüncesine dayanan tarihsellik, insanın tarih içinde gerçekleştirdiği ekonomilerin, tekniklerin, bilimlerin, felsefelerin ve bunlar doğrultusunda ortaya çıkan toplumsal yaşamın çeşitliliğini ve sürekli değişip dönüşmelerinden dolayı tekil kalmalarını ifade eder. Tarihselcilik ise insan var oluşunun sabit, değişmez, ezeli ve ebedî niteliklerinin bulunmadığı, bu nedenle tarihüstü veya tarihdışı bir konumdan hareketle toplumsal olaylar hakkında konuşulamayacağı; bunların bir defalık gerçekleşen şeyler olması nedeniyle doğdukları tarihsel durum ve koşullardan hareketle kavranabileceğini ileri süren felsefe anlayışıdır.

Dilthey, tüm tarihsel - toplumsal olay ve olayların özneliliğinin “bilince bağıllık” olduğunu, bunların insanın bilme, isteme, amaç koyma-arzulama-amaçlı eyleme yetileri doğrultusunda ortaya çıktıklarını; onları doğal olgu ve olaylardan ayıran yönünün esasen bu olduğunu belirtir. Bilinç ise tarihsel olarak koşullandırılmıştır. İnsan toplumun içine doğar. İnsan doğmadan önce oluşturulmuş bu yapılar insanın bilinci belirler ve koşullandırır. Herder’in de belirttiği gibi, her çağın, her dönemin kendisi için kurduğu bir düzen, bir tinsel yaşam tarzı ve bu yaşam tarzına şekil veren hukuksal, politik ekonomik kurumlar; bu yaşam tarzına sinsen ahlaksal, dinsel, estetik ilke ve ideler vardır. Tüm bunlar o çağın gerçekliğini oluşturan ve sadece o çağ için geçerli olan motiflerdir. Bu yüzden her çağ ve dönemde her insan topluluğu ve ulus kendi içinde bir bireysel bütündür. Herder’in altını çizdiği gibi, aslında sadece gerçeklik, yani “doğru” değil, aynı zamanda iyi ve güzel kavramları da halkın, devletin tarihine göre değişir.

Tarihe süreklilik veren hiçbir yasa bulunmadığı için her bireysel bütünü, her çağı, her ulusu kendi tekliği, özgünlüğü ve benzemezliği altında ele almak gerekmektedir. Bunun için, her çağda insanların kendileri için kurdukları ekonomik, hukuksal, politik düzenleri o çağa sinen ilke değer ve ideleri veri olarak görmek ve insanların yaptıkları bu şeylerin nedenleri olarak insan eylemlerini nasıl yönlendirdiğini yine bu bireysel bütün içinde kavramak gerekmektedir. Zira, birer insan yaratısı olan bu ideler ve kurumlar tarih içinde insanı ve toplumu da karakterize eden bir etkinlik ve güç kazanırlar ki toplumun tinselliğini-ruhunu yaratan da bunlardır Örneğin, eski yunandaki “kozmos” düşüncesi, yeni çağdaki “ilerleme” düşüncesi bu çağlardaki insan eylemlerini belirleyici ideler-fikirler konumundadır ve bu çağda yaşayan insanların ekonomik, siyasal ve sosyal yaşamları üzerinde belirleyicidir. İnsanın ürettiği bu fikirler dönüp insanın karşısına sert bir yapı olarak çıkmış ve insanların eylemlerini belirlemeye başlamıştır. Dolayısıyla insan bilinci bu belirlenim içinden tarihe, toplumsallığa bakar ve bunları anlamlandırır. Her yönden koşullanmışlığı, onun kendisini çevreleyen topluma bağlılığı, tarihselliği nedeniyle birey kendini ve evreni bağımsız ve özerk olarak asla tam anlamıyla kavrayamaz; çünkü o tarih tarafından belirlenmiş ve tutuklanmıştır. İnsan hem kendini, hem toplumu hem de evreni tarihsel bir belirlenim altında, bir tarihsel gözlükle algılar. Bu nedenle Dilthey, Kant’ın “saf akıl” kavramını “tarihsel akıl” ile değiştirir. “Doğrudan doğruya insanın başına gelmiş olan ve onun öz aklını oluşturan” tarihsel akıl, içinde bulunduğu tarihsel koşulları yeterince anlama olanağından da belli derecede yoksundur.

Tarihselci okul ve hermeneutik, tarihe tutuklu olan bilincin tarih ve dolayısıyla sosyal gerçeklik hakkında genel geçer açıklamalar yapamayacağını, bunlara üstten bakamayacağını savunur. Bu alanlarda doğabilimsel anlamda yasalar ve kategoriler olmadığı gibi, ona süreklilik kazandıracak ideler de yoktur. İnsani düşüncelerin ve amaçların ürünü olan bu ideler de durmadan, her çağda değişirler. İnsani ve toplumsal olanların genel kavramları yoktur. Tarihte bir mutlak anlam değil, her zaman değişip duran bir anlamlar çokluğu vardır. Bununla birlikte tarihçi okul, bu açıklamalardan kalkıp tarihi bir kaos saymanın da yanlış olacağını savunur. Okul’un ve Dilthey’nin savunduğu husus, bu alandaki verilerin doğal veri olmadığı için birer nesneymişçesine alınamayacağı, bunun için doğa bilimleri zihniyetinin ve tekniklerinin bu alana uygulanarak genel yasalara ulaşılamayacağıdır. Bu alandaki gerçeklik her zaman tekildir ve tekilleşmenin ifade edilişi, yansıtılışı daima öznel ve muhakkak kişiseldir, ulusaldır ve tarihsel süreç içinde koşullanmıştır. Dolayısıyla, belirli düşüncelere göre kurulan toplumu doğa bilimlerine özgü tekniklerle inceleme sonunda ancak toplumu

kuran düşüncelerle uyumlu yasalar bulabiliriz. Örneğin, modern ekonomi ele alındığında, bunun inşasını Hume ve Bentham'dan başlayarak bugüne kadar getirebiliriz. Modern ekonominin kökenindeki “ekonomik insan” ve “faydacılık” prensipleri ele alındığında; bu fikirlerin belirli bir zaman diliminde belirli bir coğrafyada yaşayan insanların gözlemlenmesi sonucu belirli bir insanın zihninde ortaya çıktığını, ancak tüm zamanlar ve mekanlar için geçerli insan tasviri olarak konulduğunu söyleyebiliriz. Bu prensipler belirli bir kesim tarafından benimsenip yayılmış, buna uygun kurum ve sistemler kurulmuş ve insanlar zamanla buna göre davranmaya başlamıştır. Şimdi modern ekonomideki insanı gözlemleyip sayısal yöntemlerle insan doğasının faydacı olduğunu, dolayısıyla bunun doğa yasaları gibi evrensel ekonomik bir yasa olduğunu tespit etmek doğal olarak bize yeni bir şey öğretmeyecek veya ispatlamayacaktır. Bu Dilthey'e göre kendi kendini doğrulayan kehanettir.

Bu noktada, sosyal bilimlerin metodunun ne olması gerektiği sorusu ortaya çıkmaktadır. Gerçekliğin karmaşık; geleceğin belirsiz olduğunu, tümel-mükemmel bilginin bulunmadığını, bilim adamlarının belli bir perspektife sahip olduğunu, nesnelliğin mümkün olmadığını, tek doğrunun mevcut olmadığını, toplum ve tarihte bağımsız değişkenler bulunmadığını kabul ettiğimizde sosyal bilimler nasıl inceleme yapar ve ürün olarak bize ne sunabilir? Dilthey, tarihsel - toplumsal gerçekliğe yönelecek bilimin de doğa bilimlerinden farklı olarak nesnesine “anlama” gibi bir özel yöntemle eğilebileceğini savunur. Hegel'i izleyen tarihselci okula göre, bir insanın kendisine koyduğu bir ideye göre eylemde bulunması o insan için soyut bir geçerlilik taşıyabilir, ancak, insana ve topluma yönelen bir felsefenin anlaması ve izlemesi gereken, insanların tarih boyunca düşündükleri, devamlı değişen anlamlara sahip olan ideler ve bu idelere bağlanarak oluşturulmuş kurumlardır. Öyle ki; tin bilimleri bir yandan tarihsel-tinel gerçekliği yaratanların her dönemde bu gerçekliği hangi değerlere göre oluşturduklarını anlamaya çalışır. Bu çerçevede, insani ve tinsel olan (sübjektif olarak yaratılmış) şeyler hakkında olası bilgimizi analitik yoldan (objektif) “açıklama” ile değil, empati ve “anlama” yoluyla sağlayabiliriz. Hermeneutiğe göre, kendimizi ve toplumu, yaşamamıza yön vermiş ve vermekte olan değerler, idealler ekonomik, ahlaki siyasal ideolojik fikirler ve eylemlerimiz arasında bağlantı kurarak anlayabiliriz. Zira, tinsel gerçekliği oluşturan ideler, normlar, değerler her şeyden önce gündelik hayatta yaşanır. Bunlar tarihsel birikim olarak insan yaşamını yönlendiren, hatta biçimleyen şeylerdir. Bu yüzden bunlar bir algılamanın, gözlemin değil, yaşantılara dayalı bir anlamamanın konusu olabilirler. Bunu ise hermeneutik yöntem başarabilir. Bu bakımdan hermeneutik, yaşam sitilinin, işaret ve simgeler topluluğunun kısacası kültürün bilgisine ulaşmak ister. Hermeneutiğin amacı her

türlü insan topluluğu için geçerli olabilecek genel-geçer bir kültür-sosyal gerçeklik bilgisine ulaşmak değildir. İnsan topluluklarının değişik yaşam stilleri vardır, bunlarda genelleştirici yönler bulunabilir ancak bu bir kurgu olur. Bu bakımdan tarihsel-toplumsal gerçeklik yasalara dayalı olarak açıklamalar yapılabilen bir alan değil, her zaman ancak yorumlanabilen bir alandır.

Tarihselci okul, tinselliğin içeriğine insanın duygu ve düşüncelerinden çıkmış, zaman içinde toplumsal yaşama mal olmuş ve dolayısıyla aynı zamanda tarihsellik kazanmış olan her şeyi katar. Bu noktada bir toplumun tinselliğinin nasıl incelenebileceği sorusu gündeme gelmektedir. Hermeneutiğe göre, toplumsal tinsellik kendini maddi yaşamda “nesneleştirir”, dışsallaştırır. Bu nesneleştirme ilk olarak toplumun *dilinde* ortaya çıkar. Çünkü dil insanın kendisi ve evren hakkındaki deneyimlerinin dışavurumla ve nesneleşme ortamı olarak dil bizzat kullanıldığı dönemin bilgisinin de yaşam tarzının da taşıyıcısıdır. Sembollerden oluşan dil, öznelerarası bir mutakabatın ürünüdür; bunların önceden belirlenmiş hiçbir anlamı yoktur. Bu bakımdan dil her dönem için anlamların taşıyıcısı ve tarihsel bireyler olarak insanların kendilerini tarihsel olarak anlama olanağı sağlayan ortamdır. Tekil kişilerin ve tekil insan varoluşunun büyük formları kendini dilin yanında *ekonomi, bilim, teknik, hukuk, siyaset, ahlak, sanat, felsefe* gibi kültür öğelerinde gösterir, dışsallaştırır. Toplumsal gerçekliklerin anlaşılabilmesi, anlamların ortaya konulabilmesinde söz konusu bu formların ortaya konulabilmesine bağlıdır. Dolayısıyla hermeneutiğin inceleme konusunu insanın içsel dünyasının (zihninin) dışsallaştırmaları (hukuk, ekonomi, vs) oluşturur.

Genel olarak bakıldığında hermeneutiğin gerçekliğe göreceli yaklaştığı görülmektedir. Burada ise, gerçekliğe göreceli yaklaşımın solipsizme varma tehlikesi bulunup bulunmadığı sorusu akla gelmektedir. Bu noktada “öznel tin”, nesnel tin” ayrımının altını çizmekte fayda bulunmaktadır. Bir bireyin zihinsel yetileri, düşünce dünyası ve ruhunu oluşturan ve fenomenolojinin inceleme nesnesi olarak aldığı “öznel tin”e karşılık hermeneutik, ekonomi, hukuk, sanat gibi toplumda öznelerarası kabul gören ve toplumun düşünce ve ruhunu yansıtan “nesnel tin”i inceleme konusu olarak alarak mutlak görecelilikten uzaklaşmaktadır. Bununla birlikte, hermeneutik ne yapılsa yapılsın, sosyal gerçekliğin tam olarak ortaya konulamayacağını savunur. Şöyle ki; her toplumsal gerçekliği anlamlandırma kendi ölçütlerimiz ve zamanımızın düşünce dünyası çerçevesinde gerçekleşmektedir. Yani, insan dışında bir gerçeklik varsa bu gerçekliği ancak dolaylı ve göreceli olarak algılama olanağı vardır. Çünkü her anlama edimi gerçekliğin tarihsel olarak yeniden kurulması, inşası anlamına

gelmektedir. Bu bakımdan, hermeneutik, görelî olan bir yanlı algılamayla edinilen bilginin yanlışı değil; parçalı ve hipotetik olduğunu ileri sürer.

Referanslar:

Rockmore, T. (2005) On Constructivist Epistemology, ABD: Rowman & Littlefield Publishers

Dilthey, W. (1996) Hermenutics and study of history ABD: Princeton University press.

Dilthey, W. (1989) Introduction to the human sciences. ABD: Princeton University press.

Bambach, C. (1995) Heidegger, Dilthey, and the Crisis of Historicism, ABD: Cornell University Press

Habermas, J. (2010) İdeoloji Olarak Teknik ve Bilim, İstanbul: YKY

Burrell, G., Mogan, G. (1979) Sociological paradigms. Londra: Heineman Ltd.

Özlem, D. (1996) Metinlerle Hermeneutik Dersleri. 2. basım, Ankara: İnkılap Kitapevi

Berger, P.L. (1967) The social construction of reality. New York: Anchor books.

Grene, B. (2011) Evrenin Zarafeti. Ankara: Tübitak Yayınları

Dilthey, W. (2011) Hermeneutik ve Tin Bilimleri

Özlem, D. (1999) Siyaset, bilim ve tarih bilinci. Ankara: İnkılap yayınları.

Berlin, I. (2010) Romantikliğin kökenleri. 2. basım, İstanbul: YKY